

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

Del Noguera-Pallaresa al Noguera-Ribagorçana

A TRAVERS DEL FLAMISSELL

(Acabament)

ASCENSIÓ A LA SERRA DE SANT GERVÁS

DE ÇARROCA DE BELLERA A VIU, LABAIX Y PONT DE SUERT

Aixís que s'atravessa el pont de dalt, la ribera de Çarroca's va encongint més y més fins a quedar quasi bé tancada prop de Xerallo, miserable caseriu encastat en les negroses roques per on se desvia'l camí de Perves. La pujada es llarga, més un hi arriba sense donar-sen compte, guaitant sempre de l'una a l'altra banda, continuament abstret pels esplèndits paisatges que's desenrotllen com més va enlairant-se.

Per damunt de la vall de Les Iglesies, que's deixa al darrera, s'alcen els imposants massius de Castellnou d'Abellanos y Manyanet ab la punta dominant del Cerví, sobre mateix de la congesta d'Euga-blanca y port d'Ertà.

Guanyada la creu de Perves, s'entra tot seguit a la vessant del Noguera-Ribagorçana, en la riallera vall de Viu de Llebata.

El barranch d'Adons, qual direcció es de S. a N., se decanta per sota'l poble cap a ponent; s'ajunta més avall ab el torrent de Masivert, que baixa de la vall d'Ertà, orientada de N. a S., y, després de recullir les aigües del Peranera, prop de Gironella, embranquen ab lo Noguera de Ribagorça al bell costat del Convent de Labaix.

Viu se troba recolat al peu d'una llargueruda penya de cara a mig-jorn al davant de la vall d'Adons.

L'iglesia, d'estil romànic, es molt notable. La porta s'obre en la paret lateral de mà dreta vers al S. Consta de dues arcades ab les corresponents columnes y capitells. Ressegueix la fatxada y absis una senzilla arcuació a tall de cornisa. L'interior es d'una sola nau ab volta de mig punt, sostinguda per dos archs formers que descancen sobre altres tantes columnes amparades en els murs. És impossible apreciar cap detall dels capitells, mentres no desaparegui l'emblanquinat ab que en mala hora varen empastifar-los.

En aquell mateix lloch hi havia hagut el convent de Sant Joan, dependent del de Santa Maria de Labaix. Fou fundat l'any 946, que'n feren donació an aquell monastir Aton, bisbe de Pallars, y el comte Guillem. Sa situació, segons se llegeix en l'acta, era «in speluncha quæ est in pago de Kastro Vivitano».

La construcció de l'actual iglesia porta'l traçat del segle XII y sembla que havia pertengut als templaris.

El camí segueix faldejant les estribacions del Montiberri, entre'l bosch de Viu y'l torrent que s'escorre a gran fondaria, llepant les cayents del Monebuy, aiguavés del riu de Les Iglesias.

Causa veritable pena el considerar com han anat desapareixent les immenses boscuries que poblaven aquelles serres avuy rocoses y descarnades.

El descuit per una part y la cobdicia d'un mal entès negoci per l'altra, acaben de deixar despullades nostres montanyes, abans cobertes d'esplèndida vegetació. D'aqueixa calamitat tampoch va escapar-sen el bosch de Viu; però, gracies a l'acord convingut entre'ls vehins de no escapar ni un bri d'herba durant un cert nombre d'anys, avuy el veyem altra vegada rebrotar ufanós y ple de vida. Menos mal si a la fi s'esmenen.

Passat el bosch de Viu, se travessa'l pla o collada de Montiberri, dominant un extens panorama. A la dreta les valls de Malpàs, Erta y Erill-Castell, de vessants mogudes y alterosos pichs. Vers al NO., la vista's pert de cim en cim desde les montanyes de Caldes fins més enllà de Venasch, presidint la serra Malehida aquell admirable conjunt.

La baixada de Montiberri es llarga y perillosa si no s'abandona la cavalleria. Al peu del camí, davant de les cases, hi brolla una regalada font, estació obligada dels pochos vianants que s'arrisquen a visitar aquelles arreconades terres.

Mitja hora après ja s'entra en la canal del barranch y's veu lliscar al fons lo Noguera-Ribagorçana, que separa Catalunya d'Aragó.

A l'altre costat del torrent, y a poques passes del riu, hi han les ruines del convent de Santa Maria de Labaix, desde molts anys convertides en pública pedrera pels vehins del Pont de Suert, destroçant y malmetent aquella interessantíssima joia romànica, sense que ningú hagi protestat d'aytal profanació artística.

La disposició de l'iglesia encara pot apreciar-se; no aixís els claustres y demás dependències que's veuen a mà dreta, convertits en munt de runa, mil voltes remoguda per la gent cobdiciosa, cercant imaginaris tresors que allí creuen enterrats. La porta està completament destruïda, lo mateix que'l finestral que donava llum a l'interior.

Era l'iglesia, d'una ampla y aixecada nau de mig punt, dividida en quatre compartiments per archs formers que descansaven sobre revingudes columnes ab aixafat capitell, apoyades en els murs laterals. Encara resten en peu les de l'esquerra y un troç de volta immediat a la de l'absis, que era més baixa y també's troba trençada. Afectava la forma de creu llatina, ab un absis a l'extrem de cada braç, que degué desaparèixer ab les restauracions dels darrers segles, puix foren allargades les capelles y adornades ab motllures del més extremat barroquisme, quals mostres poden observar-se encara. A ran de la fatxada s'alça una espadanya de tres finestrals sobreposats, dobles els dos primers y d'una obertura sola'l darrer, que s'està cayent.

Els claustres, segons els datos que he pogut recullir, eren molt petits. Els capitells que's veuen montats a casa de D. Carles Saura, del Pont de Suert, són de variats dibuixos y semblen pertànyer al segle XI.

Les primeres notícies que's tenen d'aquest important monastir corresponen al darrer terç del segle VIII. D'ell depenien, com he dit abans, Sant Joan de Viu, Sant Julià de Sentís y Sant Genís de Bellera.

Els comtes de Pallars, quals dominis s'extenien per la vessant esquerra del Ribagorçana fins a la vall de Bohí, varen fer-li moltes donacions durant els segles X, XI y XII, en quina època degué arribar al període més brillant de la seva historia, íntimament lligada ab la d'aquell comtat, sobre quin territori, en sa part occidental, exercí una veritable influencia, aixís com el monastir de Gerri la tenia en el centre del Pallars.

Capitells del claustre
de Santa Maria de Labaix

Vora de riu amunt, caminant entremig de prats y ombrívols arbredes, als tres quarts s'arriba al Pont de Suert, poble de típic aspecte, ab ses dues places y carrers adjunts coberts d'amples porxadades, en les que s'hi observen alguns detalls del convent de Labaix. L'única nota de vida moderna que s'hi veu es una petita fàbrica de filats y teixits de llana, que, ab sa competidora de Senterada, són els dos únics establiments industrials d'aquella montanya.

El Pont es la població més important de l'alta conca Ribagor-

PONT DE SUERT

çana; té bones fondes y es punt de molt trànsit, sobre tot a l'estiu, que hi fan parada els que's dirigeixen a Caldes de Bohí, tant si hi van desde Tremp cap a Areny y Sopeira, com si hi puguen desde la Pobla per Çarroca y Viu. Aquest té l'aventatge d'esser més poblat, més no es tant bo com l'altre. La distancia pera'ls que venen de terra baixa, si fa o no fa, es igual. Desde Tremp hi han onze hores ben bones; y per la Pobla se n'hi posen deu, havent-hi d'afegir set quarts de carruatge de l'una a l'altra població. Del Pont a Caldes se necessiten cinch hores més; de manera que no s'en pot treure res d'una jornada y mitja de cavalleria. També s'hi pot anar pel port

d'Erla, però es molt difícil transitar-lo a cavall. Si'l camí estés arreglat, ab una llarga jornada s'hi pujaria desde la Pobla estant, per esser el camí més dret.

Malgrat considerar-se'l Noguera-Ribagorçana'l limit entre Aragó y Catalunya, la veritable divisoria la constitueixen els termes municipals dels respectius pobles, situats a cada costat de ribera, segons pertanyin a una o altra regió.

Com en aquest desdixat país tot se fa de qualsevol manera, y l'element oficial sempre viu a tres quarts de quinze, al fer-se la demarcació administrativa varen senyalar la ribera dreta a la provincia d'Osca y l'esquerra a la de Lleida, resultant d'això que'ls pobles com el Pont de Suert, que té algunes cases y bona part de terme en la banda oposada, havia de tributar a dues provincies diferents, y en lo judicial era difícil posar en clar quina jurisdicció havia de conèixer en els assumptos qual competència la determina el territori o bé'l domicili. En vista d'aquest guirigall, varen haver de dictar-se noves disposicions deixant-ho en la forma expressada. Tant fàcil com era preveure-ho!

Però l'etzegallada més grossa y que més ens cou va esser l'arren-car-nos de casa nostra el Ribagorça, que es ben català, y que encara pertany en lo espiritual al bisbat de Lleida. Aquesta sí que no'ls ho perdonarem may.

DE PONT DE SUERT A LA POBLA DE SEGUR, PER LA VALL D'ADONS Y PINYANA. — ASCENSIÓ A LA SERRA DE SANT GERVA

Al sortir de Pont de Suert volia anar-men Noguera-Ribagorçana avall fins a Brugulat y, pujant per Esquena d'Ase, guanyar el Coll de Sant Roch, que separa'l Montiberri de Sant Gervàs. Més no havent trobat qui m'acompanyés, no vaig tindre més remey que desfer part del camí recorregut y, desde Viu de Llebata, remontar la solitaria vall d'Adons, que's veu tancada a mig-jorn per l'espadat tossal de la Bedoga, punta oriental de la serra que havia de assolir.

El poble està situat a l'extrem S. de l'esmentada vall. El for-men unes catorze o quinze cases agrupades a redós d'una isolada roca, al cim del turó que serví de fonament al castell d'*Atonze*, del qual ne trobem notícies en documents que's remonten al segle X.

Tant Adons com Abella, que s'alça un quart enllà vers ponent, dalt d'una penya sota de la collada de Sant Roch, són dos pobles dels més pobres de la montanya, y no es extrany, perquè les pastu-

res no hi són molt abundoses, y la terra de conreu que tenen es poca y de mala qualitat. Per altra part, la falta d'aigua en el barranch y de vegetació en les properes serres donen an aquell recó un aspecte de tristesa que contrasta ab els verdosos pradells de la baixa vall.

El que m'acompanyava'n diu la Siberia, perquè, estant orientada al N., les primeres neus ja s'hi eternisen y's troba quasi comunicada en mig d'aquell desert.

Pera pujar al Sant Gervàs lo millor es pendre a Adons com a punt de sortida. Encara que allí no hi hagi hostel, a can Coma s'hi troba sempre un bon aculliment.

No es una ascensió arriscada ni per sa altura ni per l'escabrositat del terror, que permet fer-la en hora y mitja. L'especial situació prop de l'alt Pirineu y els dilatats panorames que tant en les vessants del Pallars com en les del Ribagorça desde'l cim se descobreixen, fan que resulti un punt interessantíssim y molt digne d'esser conegut dels excursionistes.

El camí arrenca a cinch minuts d'Adons, y en direcció S. va serpejant la montanya entre roques calices esmicolades pels agents atmosfèrichs. Seguint-lo, naturalment resulta més descansat, però també's fa molta més marrada. Deixant, donchs, de banda'l corriol, anàrem pujant pel dret roqueral amunt, ab tot y esser més fadigosa l'ascensió. Als tres quarts atravessàrem les *bohigues*, petit planell conreuat a mitja montanya, desde aon la pendent esdevé més sobtada, perdent-se ja tot rastre de camí. En lloch de continuar en la mateixa direcció, varem trencar a la dreta vers a l'O., per esser molt més fàcil d'escalar que no pas per l'altre costat de serra, despullada de vegetació, perquè en aquesta podiem arrapar-nos en els boixos que cobreixen la vessant y ens permetia guanyar la carena abans de mitja hora sense grans esforços.

Arribats al coll, ens trobem a vint minuts dels dos punts culminants. El més occidental, anomenat penya de Sant Gervàs, s'en puja a 1,880 m. alt., y el tossal de la Bedoga d'Adons, en direcció a sol ixent, alcança una altitud de 1,839 m. Malgrat esser més baix, els enginyers espanyols varen establir allí una senyal geodèsica.

Ha dit un cèlebre excursionista francès que per la banda de mig-jorn era inaccessible aquesta serra a causa dels espadats que s'aixequen a uns 300 metres tallats a pich. Això no es pas veritat: podrà no esser possible guanyar directament els cims més enlayrats, però no hi ha dubte que venint pel S. pot fer-se l'ascensió ab més o menys treballs, anant a parar al collador abans esmentat,

que es el punt més baix entre'ls dos pichs. Allí s'obre'l pas del Porthús, el qual no ve a esser més que una escletxa practicada en la penya, fàcilment franquejable pera'ls que estiguin avesats a córrer per males terres.

Seguint aqueix viarany, en una hora y mitja s'arriba a la Torre de Tamurcia, primer poble de la comarca coneguda per la Terreta, que's veu de cap a cap atravesada pel Noguera-Ribagorçana desde Sopeyra fins prop d'Areny.

L'ermita de Sant Gervàs, que dona nom a la serra, queda amagada en aquell mateix indret sota de les roques que ab les Cornasses d'Aulet o Talló d'Aulet, a l'altre costat de riu, formen el congost de Sopeyra.

Aquesta serra segueix d'O.NO. a E.SE. en direcció quasi paral·lela a la gran cadena pirenenca, ab la que va enllaçada per altres serres secundaries y de la qual sembla independent a causa de la gran depressió que s'observa entre elles.

El panorama que's domina es immens y impossible d'anomenar tots els cims que's desenrotllen al seu voltant. A l'E., les montanyes d'Areo y serres aiguavessants del Segre y Noguera-Pallaresa fins al Boumort; al S., per sobre Camporan, que va a soldar-se ab la Bedoga, el Montsech en tota sa extensió, ab les fondes obertures dels Terradets y del Mont-remey, que donen pas als dos Nogueres abans nombrats; vers a l'O., a la banda oposada del riu, Aulet y Serraduy; y allà al lluny, terra endintre d'Aragó, les serres d'Oroel y de Guarra, el Cotiella y el Turbon; y al N., el gran Pireneu Ribagorçà y Pallarés, destacant-se a primer terme per damunt de la serra de Pinyana els macisos de Lleбата, Castellnou d'Abellanos, Aguiró y Capdella, que alimenten al Flamissell.

Desde'l tossal de la Bedoga emprenguerem la descensió, llençant-nos rostos avall per la vessant desde aon s'ovira, al N. la vall d'Adons fins a Viu, y a l'E. la vall de Pinyana, perllongant-se la vista per damunt del pla de Corts. Allí hi havia hagut un famós bosch d'abets que va cremar-se a mitjans del passat segle, y may més s'han cuidat de replantar-lo. Els tronchs mig carcomits que's veuen escampats ça y enllà, són les úniques despulles que'n resten, y per elles podem formar-nos una petita idea de les colossals proporcions d'aquell abetar sense parió en tota la comarca.

Al cap d'una hora de forta baixada arribàrem altre cop a Adons.

Anant sempre en direcció E. baixant dret a Senterada (3 hores), als cinch minuts sota del poble s'atravessa'l barranch al peu ma-

teix de les cases de la Beguda, y en un quart més se puja al collet anomenat lo Fontanal, que dóna entrada al pla de Corroncuy, en la vessant del Flamissell.

Passades les cases del Pla, recolat en una penya coronada per una antiga torre que'n diuen del Molar, se veu a mà esquerra, de cara a mig-dia, lo petit poble de Corroncuy (1).

IGLESIA DE CORRONCUY

(1) Es de notar els molts pobles que en el Pallars tenen la terminació en *uy*, abundant més a la part alta que en la Conca. Com a títol de curiositat poso a continuació, per ordre alfabètic, els que he pogut recollir: Arastuy, Balastuy, Bernuy, Beranuy, Bretuy, Bresuy, Celluy, Censuy, Corroncuy, Espuy, Llesuy, Mencuy, Mentuy, Tendruy, Tercuy.

També hi abunden els que tenen la doble *rr* entremig de paraula, com si acusessin un origen vasch. Com a exemple també en citaré uns quants: Arreu,

N.

S.

VALL DE PINYANA. — TOSSAL DE LA BEDOGA D'ADONS (1,839 m. alt.)

Val la pena de fer-hi una visita. Compta unes vinticinch cases, moltes d'elles edificades sota la roca que'ls serveix de paret y teulada a un mateix temps. Una font que neix dintre d'una cova immediata abasta d'aigua als vehins pera totes llurs necessitats. Es un poble antiquíssim, y degut a sa situació, probablement habitat en els temps pre-històrichs y refugi escullit durant la reconquesta.

L'iglesia es romànica y de dimensions molt reduïdes. Un senzill *ajedreçat* ressegueix el portal d'entrada, format per una motllura que descançava sobre dos capitells toscament treballats, faltant-hi les dues columnes que devien aguantar-los. Entre l'arch d'entrada y'l pesat finestral obert en el mur hi ha gravat l'anagrama de Jesucrist. L'espadanya ab que segurament acabava la fatxada, ha sigut substituïda per un campanaret de pèssim gust.

El camí continua per la vessant N. de la vall de Pinyana o *vall obscura*, tenint a mà dreta'l torrent en quin costat queden lo Tossal y La Bastideta, petites agrupacions de tres o quatre cases.

Pinyana es un poblet bellamet situat a la carena d'un repeu de montanya encatifada de prats, que s'avança de banda a banda perpendicularment al torrent, com si volgués ajuntar les serres de Camporan y Pinyana, donant lloch en la vessant O. pel camí recorregut a l'esmentada vall, dominada a l'extrem per l'estimbat tossal de la Bedoga. Aqueixa pregona clotada havia sigut un extens estany quals aigües han anat obrint-se pas a través de les penyes que l'empresonaven, escorrent-se per l'estreta gorja que encara'n diuen d'*estany obert*. Mirat aquest congost desde la penya aon s'alçava'l castell al cap del poble, produeix un efecte esferehidor, sobre tot quan el sol se'n va a la posta y les tenebres comencen a amortallar el misteriós esboranch de més d'un centenar de metres, en quin fons se sent gemegar el torrent al rebotre entre les roques que s'han anat agombolant en son llit.

No es estrany que la superstició hagi considerat aquell lloch habitat per bruixes y encantats, y an ells atribueixi'l poble senzill certs monuments qual origen y construcció no sab explicar-se.

Dalt de la serra de Pinyana, que hem vingut vorejant, hi ha un notable dolmen anomenat la *casa encantada*. El formen cinch pedres, que aguanten la que cobreix, de prop de tres metres de llar-

Arros (de Cardós), Barruera, Bayarri, Berros Jossà, Berros Subirà, Biscarri, Bonastarre, Carreu, Callastarri, Carregue, Corroncuy, Corroncó de Durro, Escalarre, Esterri d'Aneu, Esterri de Cardós, Gerri, Ginestarri, Iguerri, Isabarre, Llaborre, Lladorre, Llestarre, Montgarri, Montiverri, Orrit, Sarrahis, Sorre, Surri, Suterranya, Susterris, Unarre, etc.

gada. Si voleu saber com se varen portar allà dalt aquelles pedrasses, us diràn que una nit va sortir una encantada d'estany obert; duya la pedra més grossa al cap, dugues a sota l'aixella, y les més petites a la falda; va seguir torrent avall fins a Cadolla, y desde allí empenqué la pujada; y pera demostrar que no l'afadigava'l pes, afegeixen que no va deixar la filosa en tot lo camí (1).

LA CASA ENCANTADA. — DOLMEN DE PINYANA

Desde'l cim aont està situat aquell interessant monument protohistòrich, a cinch quarts del poble y en la mateixa carena a l'envista de la ribera de Sarroca, se descobreix bona part de l'itinerari recorregut.

De Pinyana, en un quart, se baixa a Cadolla. El poble's veu escampat a un y altre costat del barranch, que s'ajunta ab el d'Estany obert, y desaiqüen mitja hora avall entre Sarroca y Senterada. Antigament aquest poble's trobava en un coster de la montanya dalt dels tossals de Molló, de rares y capritxoses formes, que desde un troç lluny prenen l'aspecte de ruinoses muralles.

Més avall de Cadolla'l camí deixa'l torrent y s'enfila dret a Nahens, curiosament plantat dalt d'una penya sobre'l barranch del seu nom. En cosa de mitja hora's baixa a la *casa blanca*, part d'a-

(1) Pera més detalls sobre aquest curiós monument, vegi-s: *Más monumentos megalíticos en Cataluña*, memoria llegida en l'Academia de Ciències en 30 de Juny de 1893 per D. Lluís M.ª Vidal, y un treball de D. Francesch Carreras y Candi insertat en el *Butlletí de la Real Academia de Bonas Lletres* corresponent a Abril-Juny de 1903.

munt de Senterada, petita vila enclavada, com he dit abans, entre les riberes de Sarroca y de la Pobleta. Seguint el curs del Flamisell, a les dues hores, havent atravesat el congost d'Erinyà, arribava a la Pobla de Segur, trobant-me altra volta ab el Noguera-Pallaresa quinze kilometres més avall del començament d'aquesta excursió, donant-la allí per acabada.

CEFERÍ ROCAFORT

Janer de 1903.

LO VALLÈS

(Continuació)

HIDROGRAFIA DEL VALLÈS

Dels accidents orogràfics abans citats se dedueix que'l Vallès pertany a tres conques hidrogràfiques: la del Besòs en el centre, la del Tordera en l'extrem NE., y la del Llobregat en el límit SO.

CONCA DEL BESÒS.— El Congost entra en el Vallès encaixonat entre grans desfiladers, y en aquestes condicions atravesa'ls termes d'Aiguafreda, Figaró y La Garriga, però ja en aquest terme la vall s'obra y les vessants se suavisen, marxant per Llerona a terminar en les planuries de Granollers, Palou y Montmeló.

El Congost propiament dit no té afluents de gran importància. Són los principals a la dreta: el torrent de Llovinar y el de Fondos, que baixen del pla de la Garga; a l'esquerra: la riera de la Llovina, el torrent de la Lloveta y la riera de Bancó, que baixa del pla de la Calma; el torrent de Vallcarcara, que naix en el Socau; la riera de Blancafort, el torrent de Sant Fortuny y el de can Grau, que desaiçuen en el terme de La Garriga, y la riera de Corró, que, derivada de l'ermita de Sant Cristòfol, corre per Samalús, Corró de Munt, Corró de Vall, fins la Ferreria, al N. de Granollers, on desemboca.

El Mogent, considerat per alguns com la part superior del Besòs, no es més que un petit riu que serpenteja pel peu septentrional de la cordillera de la costa, tenint son naixement sota'l santuari de Nostra Senyora de Corredor, y unint-se ab el Congost després de regar los camps de Llinàs, Cardedeu, Bell-lloch, La Roca, Vilanova de la Roca y Montornès, quals termes recorre seguint la direcció de SO. La poca distància que separa la cordillera litoral de l'E. del jaç del Mogent es causa de la poca importància dels afluents

que reb per la part esquerra; los principals són: la riera de Molina y'ls torrents de Vall d'Arriat y de Cabanes; per la dreta reb, entre altres, les rieres de Vilamajor y de Guiolà, que desaigüen a Llinàs; el torrent Alemany, que ve de Sant Pere de Vilamajor; la riera d'Oniach o Vallfornés, que ve dels cims de Tagamanent y rega la vila de Cardedeu; el torrent de Villalba, que naix en les Franqueses, prop de Marata; el torrent de Riusech, el que baixa de Torre de Pinós, y la riera que, naixent en aqueix mateix lloch, desaigua en los voltants de Casa Rovira, en el terme de La Roca.

Al reunir-se en Montmeló les aigües del Congost y del Mogent, l'única corrent que's forma continua en direcció al SO., fins a Montcada, on li surt al pas la cordillera litoral, y, atravesant-la per entre la serra de Montcada y el coll de Tapioles, s'escorra cap al S., en terme ja del *Barcelonès*.

Units el Congost y el Mogent en Montmeló, formant el Besòs, sols reben per la part esquerra les rieres de Cabanals, Xaragall, Montornés, Martorelles, Sant Fost y Cabanes, de poca importancia totes elles.

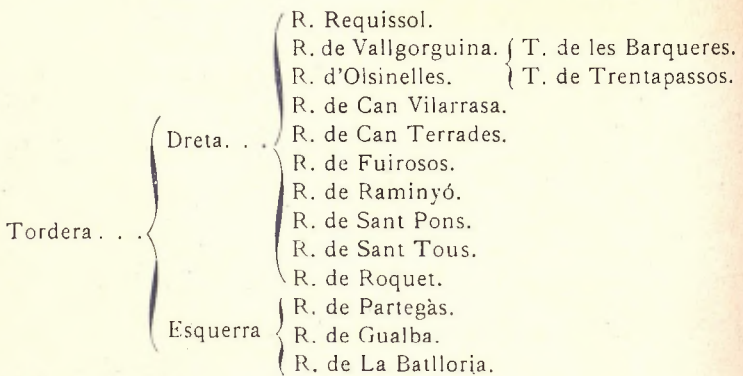
No pot dir-se lo mateix respecte a les que desaigüen per la dreta; són les principals: la riera de Parets o Tenes, que naix en los monts de Collsuspina y s'escorra per Castellcir, Sant Quirse de Safaja, Sant Pere de Begues, Santa Eulalia de Ronsana, Llissà de Munt, Llissà de Vall y Parets, en quals termes reb altres corrents secundaries, com són el Rossinyol, per la cascada de Sant Miquel del Fay; la riera de Mollet, provinent de Gallechs y Palaudaries; la de Caldes, que atravesa per Palau Solitar y Caldes, y té un afluent important en la riera de la Roca, que baixa del santuari de Sant Sadurní de Gallifa y Sentmenat; la de Santa Perpetua y el riu Ripoll o Ripollet, que recull les aigües del Pla de la Bauma, de la serra de les Aligues, de la Frau, de Obsed, de la serra de Montengàs o de Sant Llorenç y de la de Cavall Bernat, escorrent-se per Sant Llorenç Savall, Sant Feliu del Recó, Sant Esteve de Castellar, Sant Vicens de Junqueres, Sabadell, Santa Maria de Barberà, Ripollet y Montcada, lloch de la confluencia. Aquest important afluent compta ab nombrosos tributaris, essent dignes de menció los torrents de les Comes, de Casa Galí, de la Roca y de les Fosques, la Riera Seca, y els torrents de Vich, Bonet, Castellarvell, Argelaguuet, Moragues, Capellans y Junqueres, en la part alta; y en la baixa, la Riera Seca de Polinyà y les de Sant Quirse y Sant Cugat. En lo següent esquema pot veure-s resumida tota la conca del Besòs:

Besòs, dreta	R. Congost	Dreta . . .	R. de Sant Antoni. Torrent de les Tallades.
			T. del Llovinar.
			T. de Tondes.
			R. del Gorch Negre.
			R. de la Llovina.
		Esquerra	T. de la Lloveta.
			R. del Bancó.
			T. de Vallcarcara.
			R. de Blancafort.
			T. de Sant Fortuny.
R. de Can Grau.			
R. de Corró.			
R. de Rossinyol.			
R. de Parets	R. de la Roca.		
R. de Mollet.			
R. de Caldes			
R. de Santa Perpetua.			
Besòs esquerra	R. Mogent	R. Ripoll o Ripollet . . .	T. de les Comes.
			T. de Can Galí.
			T. de la Roca.
			T. de les Forques.
			Riera Seca.
			T. de Vich.
			T. de Bonet.
			T. de Castellarvell.
			T. de Argelaguet.
			T. de Moragues.
			T. dels Capellans.
			T. de Junqueres.
			R. Seca de Polinyà.
R. de Sant Quirse.			
R. de Sant Cugat.			
Dreta . . .	R. de Vilamajor.		
	R. de Guiolà.		
	T. d'Alemany.		
	R. d'Oniach.		
	T. de Villalba.		
Esquerra	T. de Riusech.		
	T. de Torre de Pinós.		
	R. de Can Rovira.		
	R. de Molina.		
	T. de Vall d'Arriot.		
T. de Cabanes.			
R. de Cabanals.			
R. de Xaragall.			
R. de Montornés.			
R. de Martorelles.			
R. de Sant Fost.			
R. de Cabanes.			

CONCA DEL TORDERA.—El Tordera naix en les vessants meridionals del Montseny y les orientals del Pla de la Calma, y després corre per molt temps entre terrers montanyosos, trenca al SE. per la planuria de Sant Esteve y Santa Maria de Palautordera, y al tocar a la vila de Sant Celoni tomba en àngol recte y marxa en direcció al NE. per Vilardell y Gualba, fins a Fogàs de Tordera, ont adquireix sa primitiva direcció, fins al mar.

Los afluents principals, pertanyents al Vallès, per la part esquerra, són: les rieres de Partegàs, Gualba y La Batlloria. La riera de Partegàs naix més amunt de Muscaroles, la de Gualba en l'ermita de Santa Elena, y la de la Batlloria en los cims del Montseny.

Per la dreta ne reb molts, però són poch abundants; entre ells hi ha: el riu Requissol, que baixa de Santa Susagna; la riera de Vallgorguina, que recull les aigües de Collsacreu y Nostra Senyora del Corredor, tenint aquesta última per tributaris els torrents de les Barqueres y Trenta-passos; la riera d'Olsinelles, que desaigua al peu de Sant Celoni, y les de Can Vilarrasa y Can Terrades, que s'uneixen al Tordera davant de Gualba y La Batlloria respectivament, y la de Fuirosos, que es de les més notables. La conca del Tordera, pertanyent al Vallès, pot veure's en lo següent esquema:

CONCA DEL LLOBREGAT.—La conca del Llobregat, pertanyent al Vallès, es molt poch important y consta sols de la riera de Gayà, que desemboca al N. de Martorell, una mica més amunt de la confluència del Noya, y té per tributaria a la riera de la Torra, que reb a la de Buxadell; la riera de Rubí, que es producte de la de Tarrassa, derivada de la serra del Pou; y de la de les Arenes, que naix en Sant Llorenç del Munt; y además les que baixen de Santa Creu

d'Olorde y Vallvidrera per la vessant N. de la serralada del Tibidabo. En esquema són:

Llobregat, dreta	{	R. de Gayà. R. de la Torra, R. de Buxadell.
	{	R. de Rubí . { R. de Tarrassa.
	{	R. de les Arenes.
	{	R. de Santa Creu d'Olorde.
	{	R. de Vallvidrera.

Aquestes són les línies més capdals de l'hidrografia del Vallès. La direcció d'aquestes corrents està determinada pel sistema orogràfic ja descrit; les principals desigualtats del terreny són paraleles, a poca diferència, als límits occidentals, o sia que van de N. a S., desviant-se molt poch cap a l'E. Tal es el curs de la riera de Vilamajor, de la del Congost, de la de les Arenes, de la de Caldes de Montbuy, de la de Santiga, del riu Ripollet, del Tenes, de la de Sant Quirse y altres. El Ripollet y la riera de Sant Quirse, a acostar-se als límits del SE., formen una recollada cap a l'E., y junt ab la riera de Sant Cugat, paralela als dits termes, van a juntar-se al Besòs en el congost de Montcada. El curs de la corrent mare es paralel als límits SE., fins a trobar-se ab el Ripollet, en que agafa la direcció de N. a S.

Ab l'hidrografia del Vallès estan íntimament relacionades algunes meravelles y accidents de reconeguda importància, com són la cascada de Sant Miquel del Fay, la Bancó, les Barbotes, els Caus de Guitart, Gorch Negre y altres, que no està dintre'l tema assenyalat el descriure.

AIGÜES MINERALS.— Gracies a sa constitució geològica, té'l Vallès aigües minero-medecinals de tal importància, que poden comparar-se ab les mellors de l'extranger. Les fonts principals estan situades en terrenys numulítich, granítich y silúrich, y corresponen a la Puda de Montserrat, Caldes de Montbuy y La Garriga. D'aquestes dues últimes fonts brollen aigües *clorurades-sòdiques*, y de la primera *sulfuroses-sòdiques*.

A n'aquestes deuen afegir-se altres fonts de menys importància, com són les ferruginoses de Vilamajor, Bell-lloch y Canovelles.

No posem l'anàlisi químic d'aquestes aigües perquè això donaria un caràcter de *guia* o inventari al nostre treball, apartant-nos del tema.

NORBERT FONT Y SAGUÉ, PBRE.

(Seguirà)

NOTES DEL BERGADÀ

(Acabament)

III

QUERALT

S'alça majestuosa la montanya de Queralt al NO. de la ciutat de Berga, fent vanguardia al Pirineu, en la part mig-dia de la comarca. Se presenta abrupte y acinglerada, encara que mostrant de tret en tret xamoses clapices de verdor, que armonicen bé ab la rogenca nuesa de la roca. De desde'l timó y sajudida, fins al pi, l'alsina y'l teix, s'arrelen y arrapen en ses pendents, xuclant la sava, malgrat les rues de palets, cingles y descasadors de roca escarida.

Llevat de les vistes panoràmiques que deliten a l'excursionista, al presentar-se, dilatadíssimes, immenses, desde'ls cims més enlairats del Pirineu, el cim de Queralt es una de les mirandes més sublimes, mostrant en les direccions SE. y O. un horitzó sens límits, fins a juntar-se al lluny les montanyes ab l'atzur del firmament, dominant les províncies de Barcelona, Lleida y Girona ab llurs estols de ciutats, pobles y masies, que apar que reposen en sos cims, vessants y fondalades. No més en la direcció N. troba la vista obstruït lo pas, al topar ab un mur de montanyes, la Figuerassa y les de Peguera, que priven de fitar al proper cor del Pirineu, restant exclusivament a l'observador la Vall de l'Estret, el santuari de Corbera y la Cova de Camp Mauri, que desperten en compensació records falaguers pera'ls fills de la comarca.

El santuari de la Verge Maria, bastit en el cim de la repetida montanya (1,170 m. sobre'l nivell del mar), ha atret en el transcurs de les centuries la devoció dels bergadans, que no han escassejat medis, ab tal de muntar-lo a la categoria dels mellors de Catalunya. Compta avuy Queralt ab una espayosa casa-ermita, composta de baixos y dos pisos, ab l'equipatge y mobles necessaris pera atendre als devots, en los dies de pelegrinació més nombrosa. El personal ordinari es de dos ermitans, marit y muller, que cuiden de la vergeria y d'arreglar el *confort* als forasters, a l'ensems que'l cuidado espiritual de l'iglesia de la Verge va a càrrech d'un capellà custodi desde últims del segle XIV, en que en Francisco Garreta, mercader de Berga, hi fundà un benefici eclesiàstich.

Per tractar-se d'una construcció moderna no m'ocuparé, com altrament faria, de l'actual iglesia de Queralt. Basti dir que'l solemne acte de benedicció tingué lloch a 21 d'Octubre de l'any 1741, quedant-nos una característica obra del Renaixement, ab imprescindibles pilastres estriades, mostrant capitells ornats ab les fulles d'acant y les volutes de costum. En els dos cossos que corren paralels a la nau hi han vuit retaules d'estil barroch, com també n'es l'altar major, si bé resulta estètic per la sobrietat d'ornamentació, fugint de l'enfarfech y ampulositat propis d'aquella època.

No aixís passaré lleugerament l'imatge de Maria que s'hi venera. Va esser aquesta, segons el P. Camós, d'acord ab la tradició, trobada per un bou. Està treballada sobre fusta, seu damunt d'un banquet, medint l'alçada dos pams y mig; sa testa va coberta ab la toca o vel dominical, que usaven les donzelles de l'Edat Mitjana pera assistir al temple, arribant-li fins a les espatlles y cobrint-li, per tant, la cabellera. Vesteix senzilla túnica, de mànegues amples, cenyida a la cintura ab una corretja, fins que, fent-se venir lo mantell per dessota'ls braços, tapant a la túnica, cau aquest desde la falda als peus, deixant entreveure en sos replechs rudimentaries ondulacions de *cañotillo*. Els peus, mig coberts pel llarch y modest mantell, van calçats. Ab l'esquer aixafa un monstre, apegut en la plataforma que serveix de base y peanya a la santa imatge.

Com element imprescindible en l'antiga estatuaria mariana, entra a formar part essencial de nostra imatge de la Mare de Déu, el nin Jesús. Està aquest assegut en el genoll esquer de la Mare, presentant un aspecte rígit y descarnat com aquesta. Ab sa alçaria desproporcionada y actitud de son cos, se destaca d'Ell, més l'impressió de jove sobirà, que de tendre infantó. Referma a aital suggestió l'actitut d'arrimar-se al pit ab la mà esquerra un llibre tancat, a l'ensems que ab la dreta, alçada y plegant dos dits sobre la palma, ab els tres mitjers dona la benedicció al poble. Son vestuatge's reduheix a una túnica, encara més senzilla, però consemblant a la de la Mare, davallant-li fins als peus, que també van calçats.

L'ornamentació d'aquest artístich agrupament es humil y raquíca, pera no qualificar-la de pobre y gairebé nul·la, perquè no ostenta més que un senzill trenat en la collera de la túnica y una modesta cenefa en la vorera inferior del mantell de la Verge. Aon tal vegada hauria pogut apreciar quelcom d'ornamentació, seria en la corona que cenyia'l front de l'imatge; més, per dissort, se veu ab tota evidència damunt la toca'l rastre de mans barroeres que l'arranaren, a fi de substituir-la per les llampants diademes modernes.

Són efectes deplorables de temporades de corromput ideal artístich, com l'esmentada mutilació, entre altres, lo fet d'amputar-se'ls braços de la Mare y d'envernçar son rostre y'l del Fill, obehint, sens dubte, tals estochs, que l'Art qualifica de profanacions, a l'ignorancia, y més que res a la mania que s'apoderà de l'arquitectura y esculptura en els segles XVI y XVII, que no sens rahó se coneixen ab el qualificatiu de sensuals y materialistes. Veus-aquí la causa perquè, al fer la descripció de l'imatge de referencia, me veig privat d'ocupar-me de la munió de detalls que senyala l'Arqueologia respecte a l'estatuaria en aquesta mena de produccions, y quina modelació y misticisme serveix no poch pera apreciar sa vellura.

Encara que sia aixís, no es pas controvertible'l seu origen, perquè no es anacronisme ni temeritat l'afirmar que l'imatge de Queralt es filla llegítima y genuina de l'inspiració romànica, si's tenen en compte'ls anteriors antecedents. Es una d'aquelles Madones que, segons el docte Lafuente en *l'Historia del culto de la Virgen Maria en España*, marquen bé les petjades de l'esculptura en els segles X, XI y XII, seguint sempre una mateixa pauta convencional a l'impuls d'un sentiment dolç, espiritual y d'una rigidesa y misticisme característichs, imposats per l'escola bisantina, d'acord ab la tradició iconística d'Orient.

Bé podria, ab tal obecte, refutar la creencia de que les imatges com la que m'ocupa són filles de l'esculptura en marcada decadencia entre'ls gots y vissigots, aixís com les tradicions apòcrifes que sustenten que's veneraven allavors unes imatges esculturades y pintades per Sant Lluch. Més la crítica basada en sòlids fonaments, no sols desprecia tals opinions, sinó que senyala an aquestes obres èpoques d'origen tant posterior, que res tenen que veure ab gots, romans y ni, si's vol, ab mussàrabs.

IV

LA CAPELLA DE L'ORATORI

Al tractar ab l'extensió que'm permet aquest treball del Santuari de Queralt, y sobre tot de l'imatge que l'engalana, me trobo en la precisió d'ocupar-me, encara que sia lleugerament, de la Capella de l'Oratori, nascuda del patronat d'aquell Santuari sobre la població de Berga. Desde que la parroquia de Sant Pere de Madrona, en la qual estava compresa antigament l'esmentat Santuari, passà a

principis del segle XVII a la regencia de la Comunitat de Berga, obehint a un decret del Papa Urbà VIII, aquesta població prengué per patrona y advocada a la Verge Santa de Queralt, recorrent a Ella en ses desventures y calamitats ab la convicció ferma de trobar lo bàlsem guaridor.

Aixís, entre l'esbart de professons y romiatges que s'han anat succehint, com les may interrompudes onades de la mar, trobo en lo Juny de l'any 1687 un succés meravellós esdevingut darrera'l Castell de Berga, al baixar l'imatge de Queralt en professó, ab motiu d'una plaga de llagosta que tirava a perdre les cullites de la comarca. Pera testimoni a l'esdevenidor d'aital aconteixement va construir-se la Capella de l'Oratori al peu de la riera de Metge y en lo mateix lloch aon lo fenòmen se presentà. Aquesta era de petites dimensions, ab un senzillíssim retaule, com aquells oratoris o ermitatges que la devoció ha construït en alguns serrats y al peu del camí ral, que ab prou feina poden arredossar una dotzena de persones. Aquesta capelleta, en los primers trastorns de la guerra dels set anys, tocà ja les conseqüències fatals del trontoll, desapareixent la campana, un reixat de ferro y unes pintures sobre rajola que historiaven la professó citada; y a l'ensems que l'imatge era retirada per sos patrons, les families Farguell y Cortada, l'alberch mig enrunat quedava a disposició de la pobretalla y dels gitanos. Per últim, apaibagades les passions polítiques y regnant la pau, va reconstruir-se la capella, essent retornada a son lloch d'honor l'imatge de Maria, fins que en eixos darrers anys se li ha dedicat un edifici més espayós y que, per tant, guarda proporció més aproximada que la d'ahir, ab la joia preuada que atresora.

No cal dir que'm refereixo a l'imatge qual tresor arqueològich, malgrat esser lo de més valua de Berga, ha passat totalment desapercbut, perquè no's coneixia sinó per damunt de vestidures postices. Al procedir a llevar-li la moderna indumentaria un se troba sorprès, contemplant un agrupament de pedra negra ab los mateixos perfils, rostres, magnitud y proporcions que'l de Queralt: un mateix ideal artístich dictà les dues, una mateixa mà profana mutilà l'una que l'altra, ab la sola diferencia que'ls rostres de l'agrupament de l'Oratori són enverniscats de més fresch.

A l'objecte, dech confessar ab tota ingenuïtat que al topar ab tal coincidència vaig dubtar un moment entre si l'imatge de Queralt era o no l'autèntica trobada, passant com llampech per ma pensa l'opinió d'esser la que m'ocupa la primitiva y verdadera. A més de fundar-se mon dubte en l'exacta y precisa igualtat de les dues esta-

tues, prenia empremta de la coneixença íntima de la raça bergadana y, per tant, del zel y devoció envers la Verge de Queralt que la caracterisen. Per aquest motiu considerava més o menys probable que al construir-se la Capella de l'Oratori's col·loqués en ella la verdadera imatge de Queralt, ab lo fi lloable de sustraure-la a les profanacions de les revoltes esdevenidores, traslladant-la junt als murs de Berga, mentres que s'ocupava'l seu lloch ab una imitació de fusta, ben excusada als ulls del públich, ja que existia la costum de les vestimentes postices, y per això no era possible distingir la materia de construcció.

Més se pot assegurar lo contrari: l'imatge de l'Oratori no ha sigut may la de Queralt, si bé crech que es una exacta imitació gaire bé tant vella com l'original. Documents antichs y fidedignes que tinch a la vista a l'escriure les presents ratlles refermen que la d'aquell Santuari es de fusta, circumstancia que ratifica'l P. Narcís Camós en sa obra *Jardín de María*, a més de 30 anys abans de la construcció de l'Oratori y de l'aconteixement que va motiyar-la; això adhuc de detalls de pintura que ofereix la de Queralt y que no poden pas ocultar son origen.

V

LA COVA DE CAMP MAURÍ

Està situada aquesta Cova a tres quarts d'hora de Berga, en la pendent S. de la montanya de la Figuerassa, després de 20 minuts de deixar lo camí-carretera que condueix a Espinalbet y al Pi de les Tres branques. En la citada pendent, y en una gegantina roca que apar despresa de la Figuerassa, guayta al N. una obertura, com la d'una gran foradada, no presentant-se ab l'aspecte de concavitat fins que un hi es a la vora, a causa de l'inclinació acanalada y de l'estrenyor del terrer entre roques. La seva estructura especial y escasses dimensions reclamen més propriament la denominació de bauma que la de Cova ab que se la coneix. Comença ab una gran obertura, ab volta d'arch marcadament ojival, oferint una mitja claror a tota la cambra. Les parets, a mida que va acotant-se la volta, fins a juntar-se en lo fons ab lo paviment, avancen a topar-se, formant àngul obtús. Ja's compendrà, donchs, que la Cova en qüestió s'endinsa pochs metres en la roca.

En ella no s'hi admiren les bel·leses que'l continuat goteig en lo transcurs dels segles ha depositat en aquesta mena de recintes y

amagatalls de la quietut platxeriosa y del misteri. L'isolada y esquifida planella que corona la timba ab una clapa de verdor, no dona més que per una pausada gotera, que al caure forma bassal d'aigua crestallina en l'ingrés de la Cova.

Pera rematar aquesta lleugera relació dech fer esment d'un triple eco, que ab escrupulosa fidelitat acústica repeteix fins a 12 sílabes seguides, fent d'armoniosos torna-veus la roca de la Cova, la montanya de la Figuerassa que li serveix de capsalera, y la Serra del Mercadal, que s'alça damunt l'Estret, vorejant lo riu de Metge, fins davant lo Collet de Santa Magdalena.

Més no es pas lo que acabo de descriure, la seva posició, la seva estructura, ni'l paisatge que encercla la Cova de Camp Maurí, el motiu que m'impulsa a tributar-li importancia; perquè certament que per lo ressenyat no la mereix. No obstant, aixís com venerem y guardem a manera de preuat tresor l'escon dels avis, per les gestes, les glories y records que simbolisa y remembra, també la Cova de Camp Maurí, encara que raquítica, com vella y de poca valua es en sí la fusta de l'escon, esmenta gestes, glories y recorts que constitueixen la tradició més veneranda de la niçaga bergadana.

Era un dia en que'l món cristià tremolava esferehit al veure caure esmicolats los ceptres y coronas als peus del colós de la Mitja Lluna. A Berga, com en lo restant de la península ibèrica, queya a manera de pesanta llosa de plom lo jou de l'opressor sarrahí: los cristians de nostres comarques, al guaitar llurs planures y valls invadides, llurs iglesies profanades, llurs creencies petjades y ferit en lo més intim llur esperit d'independencia, nota típica y característica de nostres montanyenchs, abandonaren les llars volgudes, entrant al cor del Pireneu pera organisar lo plan de lluyta que sempre ha produït resultats de victoria als nostres braus.

Segons tradició antiquíssima, los bergadans esculliren pera defensar-se de l'enemich invasor els cims de Queralt, Figuerassa y sobre tot la Cova de Camp Maurí. Aquest mateix nom, Camp del moro (Campus Mauri) o Can Mori, com avuy se pronuncia, revela una victoria obtinguda pels bergadans, deixant capolat l'exèrcit de Abderramàn al passar per la vall de l'Estret, dirigint-se a la Seu d'Urgell. Diu que'ls braus montanyenchs, fent servir de castell inexpugnable'l cim de la Figuerassa y d'amagatall segur a la esmentada Cova, ab les timbes y tronchs dels arbres que queyen a bell ruisat damunt l'exèrcit opressor, deixaren les vessants de la riera de Metge atapahides de cadavres. Continua la tradició cantant que ab una lluita de tres jornades lograren los sarrahins gua-

nyar les altures de Corbera, aon sepultaren los capitosts morts en lo lloch conegut per coll de l'Oreller, camí de l'Estany. Encara avuy queden una munió de sepultures que acrediten la victoria: temps enrera s'hi practicaren excavacions que s'assegura donaren per resultat la troballa de rics anells y alhajes d'or.

Pera acabar d'una vegada, em pertany fer constar que en aquesta memorable jornada nasqué la crisàlida que en temps de festes cíviques y torneigs de l'Edat Mitjana, al bes de la tradició, se convertí en papellona d'ales d'argent, en la tradicional Patum, basada en la lluita continua de turchs y cabretes, ab comparses alegòriques y personatges extravagants, com Abul-Afer, avuy mula fera, o mula guita, recordant el succés relatat.

Ara Déu vulgui que, com Berga, la patria catalana pugui celebrar dintre poch una nova Patum ridiculisant en plena llibertat al Centralisme, a l'ensem que commemorant la victoria complerta sobre'l modern morisme espanyol.

BONAVENTURA RIBERA, PBRE.

SECCIÓ OFICIAL

SOCIS ENTRATS DURANT EL PRIMER TRIMESTRE DE 1904

SOCIS RESIDENTS

D. Joseph M.ª Francolí y Vidal.—D. Manuel Grau y Torres.—D. Joseph Ribalta y Montaner.—D. Bonaventura Solà y Andreu.—D. Joan Bta. Maní.—D. Antoni Marquès Fabra.—D.ª Maria Baldó.—D. Lluís Ballart.—D. Joan Batlle.—D. Ignasi Brichs.—D. Víctor Castelló.—D. Joseph Calvo Anton.—D. Francesch Comas y Folchs.—D. Joan Dern.—D. Narcís Gosch y Boix.—D. Joseph Guardiola.—D. Ramon Mestanza.—D. Antoni Novellas.—D. Bonaventura Pedemonte.—D. Pelegrí Trius.—D. C. Vila Bofill.—D. Ramon Ubach.—D. Damià Vives y Roura.—D. Ezequiel Porcel y Alabau.—D. Emili Llatas y Agustí.—D. Joseph Canaleta y Cuadras.—D. Roch Cot y Cot.—D. Francisco Solà y Jener.—D. Enrich Catà y Catà.—D. Guillem Busquets y Vantrerer.—D. Antoni de Falguera y Sivilla.—D. Fèlix Cardellach y Alibés.—D. Joseph Plantada y Artigas.—D. Pasqual Sanz y Barrera.—D. Geroni Martorell y Terrats.—D. Antoni Barandiaran.—D. Rafel Garamendi.—D. Eliseu González Mateo.—Don Lluís Planas.—D. Manuel J. Raspall y Mallol.—D. Joseph M.ª Pericas y Morros.—D. Ricart Vanteren.—D. Francisco Fargas Margenat.—Don Melcior Viñals.—D. Melcior de Palau.—D. Joseph M.ª Font y Blanco.

—D. Francisco Julià y Serrahima.—D. Joseph Pausas.—D. Joan Bruguera Roget.—D. Pere Domenech y Roure.—D. Joseph Goday.—D. Ignasi Mas y Morell.—D. Agustí Domingo y Verdaguer.—D. Joseph Renom.—D. August Aguirre.—D. Manel Mercader.—D. Marcellí Securum.—Don Francisco Guardia Vial.—D. Joseph Coll.—D. Guillem Elguezabal.—D. Jesús Xuclà.—D. Guillem Reynés.—D. Ferran Cels.—D. Joseph Granada.—D. Ricart Segalà.—D.ª Maria Teresa Maspons y Anglèsell.—D. Joaquim Aldavert.—D. Pere Arbó.—D. Rafel Mariné Santaló.—D. Antoni Paré.—D. Sebastià Ponsa.—D. Benet Simon y Casals.—D. Joseph de Torner y Miserachs.—D. Joseph Vinyas Narbona.—D. Francisco Baguñà.—D. Eduart Balcells.—D. Albert Blasco.—D. Joan M. Guasch.—D. Frederich Fernandez.—D. Pere Llovet.—D. Anton Margineda.—D. Miquel Mora.—D. Joseph Pons.—D. Francisco Puig.—D. Jaume Terrassa.—D. Enrich Vintrolà.—D. Ramon Batlle.—D. Anton Coll y Fort.—D. Joseph M.ª Jordan Puyatós.—D. Joseph Poquet.—D. Pere Rius.—D. Robert Soler.—D. Ferran Tarragó.—D. Jaume Garriga y Lluís.—D. Mateu Olivé.—D. Joseph Pey.—D. Pere Torelló.—D. Carlos Albert de Peralta.—D. Joseph Gimeno.—D. Jaume Irla.—D. Francisco López Pasqual.—D. Guillem Martínez Albadalejo.—D. Carlos Pasqual Soldevila.—D. Domingo Sugrañes.—D. Gayetà Baltà.—D. Pedro Mayor Colomé.—D.ª Irene Planas Argemí.—D. Joseph Puig de la Bellacasa.

SOCIS DELEGATS

D. Cristòfol Almirall, a Esparraguera.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

Un opúscol de 31 pàgines contenint els discursos dels Srs. Puig y Cadafalch y Omar y Barrera a la memoria de D. Terenci Thos y Codina (A. C. S.).

De l'Orfeó Català: les memories anuals desde 1897 a 1902.

De D. Joseph Soler y Rosal: un plan d'un tancat pel «Pi de les Tres branques».

Un exemplar de la cansó *Els estudiants de Tolosa*.

Un opúscol de 31 pàgines de son autor D. Francesch Carreras y Candi: *Origen de la riera d'Argenton*.

Un opúscol de 47 pàgines titulat: *La política oriental de Alfonso V de Aragón*, de son autor D. Joaquim Miret y Sans.

La Memoria leída en la Junta General de 31 Enero 1904, del Fomento del Trabajo Nacional.

L'acta de la sessió pública celebrada a l'Ateneu Barcelonès el 15 d'Octubre de 1903.

Dos exemplars de la cançó popular catalana titulada *L'Esquerpa*.

De D. Sadurní Ginesta Salas: tres cartes geogràfiques, una de Lyon, altra de Cuba y altra de la Colonia del Cap (Africa del Sud).

CRONICA DEL CENTRE

MARÇ DE 1904

EXCURSIONS

A LA SERRA DE LA MARE DE DÉU DEL MONT. — S'efectuà aquesta pintoresca excursió'ls dies 19 y 20, ab assistència dels socis senyors Basté, Farrarons, Gosch, Pulido, Romaní, Serra, Santamaria, Valls, Vidal y dos companys més no pertanyents al nostre CENTRE.

Ab el primer tren del matí sortiren cap a Figueres, en quina estació trobaren al nostre soci delegat senyor Bosch y Roig, qui, si bé no pogué acompanyar-los durant l'excursió, els tenia ja preparats carruatges y havia organísat lo convenient pera'l bon èxit y major comoditat de la mateixa, lo que de veres li agrahiren tots els companys.

Al punt de les onze sortien de Figueres en dugues tartanes, emprenent la carretera de Besalú fins a Navata, en que's deixa pera agafar lo bon camí que en dugues hores, desde Figueres, los portà fins a Lladó.

D'aquest poble, y mentres s'esperava l'hora de dinar, se visità lo més important, que no es gaire, ja que poc queda de ses antigues belleses arquitectòniques, a no esser l'actual iglesia parroquial, en la que, a més de sa fatxada, es d'admirar l'original pica d'aigua beneita que conté en son interior.

A tres quarts de tres sortien de Lladó acompanyats dels dos guies en Joan Ribera (a) *Virolà* y en Francisco Pineda, que ab els corresponents animals els portaven el bagatge y les provisions pera'l vespre, y quina amabilitat y caràcter servicial se recomana a tots els excursionistes que's dirigeixin per aquelles encontrades. Passant per l'anomenat *serrat de les bateries* y per aprop Sant Martí Sasserra, sempre per franca pujada y en mig un paisatge rublert d'hermosa vegetació, allà a tres quarts de cinch s'aturaren al peu de la tradicional y renomnada Roca rossoladora, a descansar-hi breus instants.

A les cinch tocades foren a la Font de Falgars, al peu de la casa de dit nom. En mig de bosch en que hi predominen els pins, roures y alzines, continuaren la pujada bastant sobtada fins a dalt mateix del Santuari de la Mare de Déu del Mont. El camí, si bé un xic pesat, té vistes panoràmiques ben hermoses, dominant el nevat Canigó y el vehí pich de Bassagoda.

A quarts de set, y al començar a fosquejar, entraren al Santuari, aon ja'ls esperaven, puix los havia avisat la seva arribada'l consoci senyor Teixidó, que hi havia estat aquell mateix dia.

L'endemà al matí la boira no'ls permeté admirar aquell magnífich panorama que s'ovira desde'l Santuari, situat al cim mateix de la montanya y a una altitut de més de 1,200 m. Aixís es que, més que admirar-la, tingueren d'endavinar aquella imponent vista que ofereix a la contemplació de l'excursionista la meitat de nostra benvolguda Catalunya. Tingueren de contentar-se en visitar el Santuari, ab sa senzilla iglesia, en la que's

venera l'imatge de la Mare de Déu de tanta anomenada en tota aquella rodalia.

Després de despedir-se de l'amable senyor rector, que'ls havia rebut molt afablement, y essent ja prop les vuit del matí, deixaren el Santuari, y, ab una tramontana y plovisqueig que'ls molestava bastant, emprengueren la baixada cap a les runes de l'antich monastir de Sant Llorenç del Mont, del que poch ne queda en peu, essent de notable, a més de son pintoresch aspecte, el troç de claustre, obra primitiva, de petites y baixes arcades, que són sostingudes per romàniques columnes ben toscament treballades. Avuy el monastir està convertit en parroquia del poblet de Sous.

El camí que seguiren en la devallada era pintoresch a tot ser-ho, y, passant per sota'ls penyals de Roca Pastora, a quarts de deu arribaren al pla de Beuda, y al poch temps al poble y parroquia del mateix nom. Després de visitar la seva romànica iglesia y descansar uns moments en una casa vehina, y sense anar a l'antich castell que s'aixeca a l'altre extrem del pla, se dirigiren per bon camí carreter cap a Besalú, ont arribaren en cosa d'una hora.

Després de contractar els carruatges que a la tarda'ls havien de portar a Girona, y mentres esperaven el dinar que a la posada de Càn Felip els estaven preparant, visitaren lo més important de l'antiga capital del comtat de Besalú. Les runes de l'importantíssima Colegiata de Santa Maria y de l'antich castell-palau; les iglesies de Sant Pere y de Sant Vicens, y tot lo que de més notable guarda aquesta històrica vila, fou visitat a corre-cuita per nostres companys, als qui'l temps apremiava pera poder retornar a nostra capital.

Ab gran recança, abans de les dugues de la tarda, abandonaren aquella població que tants records guarda de nostra historia patria, y despedint als bons guies, que tenien de retornar a Lladó, emprengueren en dugues tartanes la carretera que, passant pels pobles de Serinyà, Banyoles, Cornellà, Sarrià y Riudellots, els portà a Girona, pera agafar el tren y arribar a Barcelona, com aixís ho feren, ben satisfets d'aquesta notable excursió.

A MONTGRONY, FONTS DEL LLOBREGAT Y LA POBLA DE LILLET. — Els nostres companys senyors Basté, Millet (Tomàs) y Santamaria, junt ab el senyor Balmas, que hi assistia en calitat d'agregat, realisaren aquesta excursió'ls dies 25, 26 y 27 de Març cap aquelles hermoses y nevades encontrades.

Ab el tren del matí sortiren cap a Ripoll, aon dinaren, sortint a la una de la tarda per la carretera de Ribes fins al Pont de les Coves, on prengueren el corriol cap a Càn Barricó y la Collada de Grats, disfrutant d'aquells hermosos cops de vista vers les serres de Montgrony, de Cadí y de Pedraforca, completament nevades, com també ho estava'l paisatge que anaven recorrent. A les cinch tocades arribaren al Coll de la Pardinella, ovirant el pintoresch Santuari de Montgrony y els espadats cingles de Les Gavies, per sota dels quals acabaven de passar; y passant per la font de la Verge de

Montgrony o de la Llet, arribaren al Santuari per allà les set del vespre.

Allí foren molt ben rebuts pel reverent administrador y familia que ab ell viu en aquelles soletats, fent tot seguit un bon foch pera calentar-se y aixugar-se la mullena que tots duyen y quins peus estaven completament xops a causa de la neu que tingueren de trepitjar. Ben reanimats ja, passaren a sopar y a dormir tot seguit, puix l'endemà s'havia de matinejar.

Al dia següent se visità'l Santuari, tot admirant l'esplèndit panorama que desde allí s'ovira, y a les sis tocases se sortí cap a Castellar d'en Huch, passant per Càn Camps, Les Viles, Càn Torra y la romànica ermita de Sant Joan de Cornudell. A les nou en punt s'entrava al pintoresch poble de Castellar, d'original situació y gay aspecte, que atrau desseguida la mirada de l'excursionista.

Per sota'ls esgarrifosos precipicis y cingleres dels Balsos se dirigiren a les Fonts del Llobregat, que, sortint de la viva penya y sota espadat cingle, se llença, formant cascada, al llit del petit riu de Riols, donant lloch a un espectacle verament encisador.

De les Fonts del Llobregat anaren cap a La Pobla de Lillet, de rònech aspecte, bona situació y típics edificis y antics casals que li donen tot el caràcter d'una població de l'Edat Mitjana. De La Pobla, y tenint enfront grandió panorama sobre'l Pedraforca, se dirigiren cap a la romànica ermita de Santa Cecilia de Riutort y cap a l'Hostal Nou, aon se feu nit y se reposà de la jornada, ben aprofitada per cert, que s'havia fet aquell dia.

L'endemà al matí, y a fi de guanyar temps, se prengué un carruatge fins a l'ermita de la Consolació, molt moderna y gayament situada entre alterosos penyals. A quarts de set se deixava aquell lloch, anant cap a la font de la Badella y Pont de Raventí, arribant a Berga a dos quarts d'onze, visitant quelcom de tant important població, dirigint se després cap a Olvan pera pujar en el tren fins a Manresa, y després fins a nostra ciutat, aont arribaren al vespre del mateix dia 27, molt contents de tant important excursió, quins llocs y paisatges recorreguts tant encisador aspecte presentaven ab la neu que arreu els cobria.

CONFERENCIES

L'ART MODERN A CATALUNYA. — El dia 4, el jove arquitecte en Bonaventura Conill va donar la seva anunciada conferencia sobre'l tema que caps a presents ratlles. Després de conciençuda disertació sobre l'Art en general, feu historia de les seves evolucions, que en tot temps han sigut d'acord ab el caràcter de la societat que li ha donat vida propria. L'Art dels nostres dies, reflexe d'una societat caracterisada per sos nobles afanys de vida y de treball, no pot definir-sel plenament ab tota seguretat per estar encara en l'aubada de la seva existencia, més se distingeix ja per son caràcter eminentment individual y positivista y a més eclèctich. Explicà aquests tres grans caràcters que predominen en el nostre Art modern, en forma ben clara y atractívola, y acabà'l seu valió treball, que fou caluro-

sament aplaudit per la nombrosa concurrència en nostre CENTRE aplegada, fent una aplicació y explicació de l'Art modern a Catalunya.

El dia 11 D. Rossendo Serra y Pagès va dissertar sobre'l tema *Un planter d'escriptors catalanes*, començant per doldre-s de l'endarreriment intel·lectual de la dòna catalana y encomiant els esforços de la «Societat econòmica barcelonina d'Amichs del País» al crear l'«Escola d'Institutrius y altres carreres pera la Dòna», als que ben poch ha correspost el públich.

Referint-se'l conferenciant a la campanya que fa anys hi ve sostenint pera que les senyoretetes tinguin un centre aont anar a apendre'ls coneixements de les coses de la terra (Gramàtica, Literatura, Folk-lore, Història, etc.), va planye-s del poch interès que han despertat, ab tot y que del migrat número de deixebles que ha tingut n'han sortit varies que són una esperança pera les lletres catalanes.

Va llegir alguns treballs de composició presentats en la classe de Literatura, que més tard han anat insertant-se en varies publicacions catalanes, donant a conèixer els notables baix molts conceptes de les senyoretetes Maria Baldó y Sara Llorens y Carreras (abdues socis del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA), ben conegudes ja del públich, y de les que, a més, en va anunciar pròximes conferències que elles mateixes donaràn sobre assumptes folk-lòrichs, en lo que hi són de reconeguda competència.

Finalment, va ocupar-se de la poetissa senyoreta Mercè d'Arteaga y Santos, morta, per dissort, en la flor de la joventut, quan tot just començava a escriure. El Sr. Serra va llegir-ne varies composicions, notables per la concisió y delicadesa de sentiment, inspirades totes per una santa resignació y una melangia que arriba a ser cor-prenedora, com la següent poesia, l'última que va fer poch abans de morir y que l'*Il·lustració Catalana* va portar en son número del 6 de Setembre de l'any passat:

Tot cusint el vestit blanc,
tot teixint blanques garlandes,
canteu-me aquelles cançons
que sempre'm cantà la mare.

Canteu-me-les baix, ben baix,
com ella me les cantava
quan, posant-me en el breçol,
tot besant-me m'acotxava.

Si llavors m'adormia,
també m'adormiré ara,
que les cançons de breçol
seràn cançons de mortalla.

El conferenciant va dedicar un recort sentidíssim a la seva deixeble y va aixecar-se la sessió, entre'ls aplaudiments de la nombrosa concurrència.

LA VALL D'ANEU. — El nostre consoci D. Joaquim Morelló llegí'l divendres dia 18 un ben escrit treball sobre la xamosa y pintoresca vall d'Aneu, quina descripció feu de manera ben acabada y escayenta, completant-la ab l'exhibició de diferents projeccions fotogràfiques dels llochs més notables d'aquella interessant encontrada.

El senyor Morelló, en sa notable ressenya, estudià les valls del Pallaresa, ab son típic caràcter, ab ses costums propries y ab ses interessants flora y fauna. Féu també un estudi històrich de la vall esmentada, prenent peu de la descripció del castell de Valencia d'Aneu y fent una ressenya d'aquell antich comtat. Acabà'l conferenciant el seu interessant treball esmentant els privilegis y franqueses d'aquella vall continguts y conservats en un curiós code del segle XIV existent en la vila d'Esterri.

La nombrosa concurrència que omplenava l'espayosa sala del CENTRE aplaudí xardorosament el treball llegit pel senyor Morelló.

DE PAMPLONA A RONCESVALLES. — El nostre consoci y digne president de l'«Associació Arqueològica Barcelonesa», D. Joaquim de Gispert, donà una conferència pública en el nostre CENTRE'l dia 28, fent la ressenya d'una excursió desde Pamplona a Roncesvalles.

Va començar el senyor Gispert el seu treball fent unes consideracions sobre la gran serra pirenenca a la que estàn arracerats gran munió de pobles y encontrades a les que serveixen de natural dosser aquestes alteroses montanyes del gran Pireneu, a quin peu s'hi troba també l'antich regne de Navarra ab sa agradosa capital, y el caseriu de Roncesvalles ab sa famosa Colegiata. Després de sentar l'importancia històrica d'aquesta y del caseriu de Roncesvalles, situat enmig de frescal terror en una collada pirenenca, va descriure l'impressió que causa a l'excursionista'l sortir de Pamplona y, remontant el riu Arga, dirigir-se vers Burguete y Roncesvalles, caseriu situat a més de 1,000 metres sobre'l nivell del mar, y quines construccions religioses, com la Capella del Sancti Spiritus de Santiago, l'iglesia de Sant Agustí y la Colegiata, fan interessar la visita an aquella encontrada y a sos monuments arquitectònichs. Ressenya també'l senyor Gispert, ab la competencia que'l caracteriza, els objectes arqueològichs més notables que en ells se guarden y que criden poderosament l'atenció del visitant.

A l'acabar el conferenciant son notabilíssim treball fou molt aplaudit y felicitat per la nombrosa concurrència que l'escoltà.

PROGRAMA DEL CURS D'HISTORIA DE LA LITERATURA CATALANA, donat per D. Rossendo Serra y Pagès.

Dia 2. Setena conferencia. *Segle XIII. En Jaume I el Conqueridor y la Crònica o Commentari.*

Idea general de la confederació catalano-aragonesa.

El rey En Jaume I *el Conqueridor*. Sa gran significació pera la nacionalitat catalana.

Llengües enraonades en sos Estats.

La propagació de la llengua catalana ab les conquestes.

Adopció del català com a llengua oficial al costat de la llatina.

Observacions sobre'l llenguatge d'aquest període. Altura a que va posar-se la prosa.

Crònica o *Commentari* del rey En Jaume. Vigor, noblesa y ingenuïtat ab que està escrita. Interès que desperta. Notable exactitut. Període que comprèn.

Indicacions bibliogràfiques. Traduccions fetes en varies llengües.

Lectura de troços escullits.

Dia 9. Vuitena conferència. *Segle XIII. Continuació de la Crònica del rey En Jaume I.*

Continuació de la lectura de troços escullits.

Explicació d'alguns mots y modismes empleats en la *Crònica*.

Dubtes respecte a l'autenticitat d'aquest llibre.

Refutació del baró de Tourtolon:

I. Arguments d'En Joseph Villarroya de Valencia.

II. Arguments d'En Heffelrich y altres que'l segueixen.

Punts que's tenien per dubtosos, comprovats posteriorment.

Datos de la *Crònica* que indiquen l'època en que va ser feta.

Judicis favorables que ha merescut.

Dia 16. Novena conferència. *Segle XIII. Cultura oriental en temps del rey En Jaume I y el Libre de la Saviesa.*

Situació dels moros y jueus en el Estats de la confederació. Esperit eminentment lliberal del rey En Jaume I.

Cultura aràbiga. (Transmissió a l'Europa de la ciencia grega. Abundor d'obres científiques y de literatura imaginativa. Falta de filosops entre'ls alarbs propiament dits.) Poch desenrotllament que va tenir a Catalunya.

Establiment dels jueus. (Fenics; emigració semítica en el segle II; invasió sarrahina; els partidaris de Kaula-ha-Jehudí.) *Aljamas* principals: Barcelona, Valencia, Palma de Mallorca, Tortosa, Girona, Besalú, etc.

Cultura jueva: filosops y comentaristes del Talmud (idea d'aquest llibre sagrat: *Mischna* y *Guemara*; Talmud Babli y Yeruschalmi). Caràcter filosòfich y religiós de la literatura. Metges y astròlechs. Lingüistes.

Controversies religioses instigades pel rey En Jaume: Mosseh Aben-Najman y Ben Astruch de Porta. Pau Cristià, Sant Ramon de Penyafort y fra Ramon Martí (el «Pugio fidei»).

Introducció del semitisme en català. Proverbis jueus.

Libre de la Saviesa o *Libre de Doctrina*, atribuït al rey En Jaume I. Son fons oriental. Influència d'Honain-ben-Isaac.

Lectura de troços escullits.

Dia 23. Desena conferència. *Segle XIII. Llegislació del rey En Jaume I y el Libre del Consolat de Mar.*

Govern general dels Estats.

Críteri que dominava en la legislació.

Lleys de Catalunya, Aragó y Rosselló.

Furs de Mallorca, Osca y Valencia.

Examen dels *Furs de Valencia*, atribuïts al rey En Jaume. Opinions del baró de Tourtolon y del canonge Dr. Chabàs. *Costums de Valencia*, feta en 1240 pel bisbe d'Osca. Sa transformació en *furs* del reyalme en 1251. Codificació y traducció al català en 1261 per uns monjos de Benifazà.

Lectura de troços.

Institució del *Concell* de Barcelona en 1257, anomenat després de *Cent*.

Els gremis.

Impuls donat al comerç y a la marina.

Renaixement del comerç mediterrani en l'Edat Mitjana. Potències mercantils.

Tràfech especial de Catalunya.

Tractats ab soberans estrangers.

Còdich de Costums marítimes o *Llibre del Consolat de Mar*.

Institució dels cònsuls.

Lectura de troços escullits.

Estat general de la cultura catalana en el regnat del rey En Jaume.

Nota. — A l'acabar aquesta conferencia, el senyor Serra va manifestar que, a fi de no fer inacabable'l curs y pera donar-hi un caràcter més popular, concretaria molt més les materies pera lo successiu y a cap autor hi destinaria més d'una sessió.

Dia 30. Onzena conferencia. *Sigle XIII. En Bernat Desclot y En Jahuda Bonsenyor.*

Bernat Desclot. Falta de notícies biogràfiques.

Conquestes de Catalunya. Període que comprèn.

Ingenuïtat, erudició y circumspecció de l'autor.

Opinions d'alguns autors sobre la mateixa.

Edicions que se n'han fetes y títols diferents de la *Crònica*.

Lectura de troços escullits.

Jahuda Bonsenyor. Indicacions biogràfiques.

Aplechs paremiològichs:

I. *Proverbis e dits de Philosophs.* (Consideracions sobre les sentències morals que conté.)

II. *Los proverbis de Salomó.* (La doctrina de Salomó y els cinch llibres *Sapiencials*.)

III. *Lo libre de Cató.* (*Disticha de moribus, ad filium*, de Dionís Cató, escriptor pagà del segle III o IV.)

Perfecció, claretat y justesa de llenguatge.

Lectura de troços escullits.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.